

ÜMUMİ KİTABXANALAR HAQQINDA YUNESKO-nun MANİFESTİ*

Azadlıq, cəmiyyətin çiçəklənməsi və inkişafı, insan şəxsiyyəti bəşəri dəyərlərin əsasında durur. Lakin onu o vaxt əldə etmək olur ki, yaxşı məlumatlandırılmış vətəndaşlar özlərinin cəmiyyət hüquqlarını reallaşdırmaq imkanına malik olsunlar və cəmiyyətdə fəal rol oynasınlar. Cəmiyyət həyatında fəal iştirak etmək və demokratiyanın inkişafı o vaxt mümkündür ki, lazımı səviyyədə təhsil şəraiti olmaqla bərabər biliyə, ideyalara, mədəniyyətə və informasiyaya çıxış azad və məhdudiyətsiz olsun.

Ümumi kitabxanalar yerli əhali üçün bilik dünyasına pəncərə hesab edilir, ən başlıcası fasiləsiz təhsilə, şəxsiyyətin və sosial qrupların müstəqil şəkildə qərar qəbul etməsinə və mədəni inkişafına əlverişli şərait yaradır.

Təhsil, mədəniyyət və informasiya sferasında, kişilərin və qadınların şüurunda sülh ideyasının və mənəviyyətinin yetişdirilməsində əsas faktor kimi ümumi kitabxanaların fəal qüvvəsinə YUNESKO-nun inamını hazırkı Manifest elan edir.

Ona görə də YUNESKO mərkəzi və yerli hakimiyyət orqanlarını ümumi kitabxanaların inkişafına fəal köməklik göstərməyə və yardım etməyə çağırır.

*IFLA-nın ümumi kitabxanalar üzrə Komitəsi tərəfindən işlənmişdir. 1994-cü ilin avqustunda IFLA-nın 10-cu Baş Konfransında və 1994-cü ilin oktyabrında YUNESKO-nun ümumi informasiya proqramı üzrə Şurasında təsdiq edilmişdir.

Ümumi kitabxanalar

Ümumi kitabxanalar xidmət etdiyi rayon üçün istifadəçilərə, bütün bilik və informasiya mənbələrinə operativ çıxışı təmin etməklə informasiya mərkəzi rolunu oynayır.

Ümumi kitabxanalarda xidmət yaşından, dilindən, cinsindən, etiqadından, milliyətindən və ya ictimai vəziyyətindən asılı olmayaraq hamı üçün bərabər prinsiplər əsasında həyata keçirilir. Hər hansı bir səbəbdən kitabxananın adı xidmətindən və ya sənədlərdən istifadə edə bilməyən, məsələn, azlıqda qalan dillər, əlillər və ya xəstəxanada, cəzaçəkmə yerlərindəki şəxslərə vacibdir ki, həmin tələbatçılara xüsusi növ xidmətdən və sənədlərdən istifadəyə imkan yaradılsın.

Bütün yaşlarda olan insanlar onlara vacib olan sənədləri mütləq tapmalıdır. Vacibdir ki, fondlarda və xidmətdə ənənəvi növ sənədlərlə yanaşı mümkün əlverişli informasiya daşıyıcıları və müasir texnologiyalar da saxlanılsın. Bu zaman başlıcası keyfiyyət və yerli tələbat, şəraitə uyğunluq nəzərə alınmalıdır.

Kitabxanalar təkcə insanlığın arzusu və yaradıcılıq ruhu haqqında yaddaşı mühafizə etməməli, eyni zamanda cəmiyyətin cari inkişaf meylini və təkamülünü əks etdirməlidir.

Fondlar və xidmətlər heç bir ideoloji, siyasi və ya dini senzuraya məruz qalmamalı, yaxud kommersiya faktorundan asılı olmamalıdır.

Ümumi kitabxanaların funksiyaları

Ümumi kitabxanaların işi onun informasiyaya, savadlandırmaya, təhsilə və mədəniyyətə aid olan aşağıdakı başlıca funksiyalar əsasında qurulmalıdır:

1. Uşaqlarda kiçik yaşlarından mütaliə vərdişləri yaradılmalı və möhkəmləndirilməli.
2. Sistemli təhsilin bütün səviyyələrinə olduğu kimi eyni səviyyədə də şəxsi təhsilə köməklik göstərilməli.
3. Şəxsiyyətin yaradıcılığı üçün bütün imkanların təmin edilməsi.
4. Uşaqlarda və gənclərdə ilkin təxəyyülün və yaradıcılığın inkişafı.
5. Adamları mədəni irsin öyrənilməsinə cəlb etmək və onlarda incəsənəti, elmi nailiyyətləri və yenilikləri qavramaq qabiliyyətinin inkişafı.
6. Bütün yerinə yetirilmiş incəsənət növlərinin təzahürü olan mədəniyyətə çıxışı təmin etmək.

7. Mədəniyyətlər arasında dioloqun inkişafı və mədəniyyətlərin özünəməxsusluğunun həvəsləndirilməsi.

8. Şifahi ənənələrin müdafiə edilməsi.

9. Vətəndaşların bütün növ bələdiyyə informasiyalarına çıxışını təmin etmək.

10. Yerli müəssisələrə, birliklərə və qruplara maraqları üzrə lazımı informasiya xidmətinin yaradılması.

11. İnformasiya və kompüter savadına yiyələnməyə köməklik.

12. Bütün yaş qruplarına yönəldilmiş tədbirlərin və savadlandırmanın inkişafı proqramlarının həyata keçirilməsində iştirak etmək və lazım olarsa belə proqramların təşkilinə köməklik etmək.

Maliyyələşdirmə, qanunvericilik və şəbəkələr

- Ümumi kitabxanalar prinsipə pulsuzdur.

- Ümumi kitabxanalar yerli və mərkəzi hakimiyyət orqanlarının səlahiyyətinə aiddir. Onun fəaliyyəti xüsusi qanunlarla təmin olunmalıdır, mərkəzi və yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən maliyyələşdirilməlidir. Onlar mədəniyyət, informasiya təminatı savadlandırmanın və təhsilin inkişafı sahəsində istənilən uzunmüddətli strateji planın mütləq komponentlərindən biri olmalıdır.

- Ölkə miqyasında kitabxanaların koordinasiya və kooperasiyanı təmin etmək üçün vacibdir ki, qanunlarda və strateji planlarda xidməti müəyyən edilmiş normativlər bazasında işləyən (ümumdövlət kitabxana şəbəkələrinin yaradılması nəzərdə tutulur).

- Belə ümumi kitabxana şəbəkələri milli, regional, elmi və xüsusi kitabxanalar, həmçinin məktəb, kollec və universitet kitabxanaları nəzərə alınmaqla təşkil edilməlidir.

Fəaliyyəti və idarə olunması

- Yerlərdə tələbat uyğun məqsədləri; xidmət prioritetlərini və növlərini müəyyənləşdirən aydın siyasətin işlənməsi vacibdir. Ümumi kitabxanalar səmərəli idarə etməyə malik olmalı və öz işində müəyyən olunmuş peşə normalarını saxlamalıdır.

- Uyğun partnyorlarla əməkdaşlığı təmin etmək zəruridir, məsələn, istifadəçi qruplarla və yerli başqa peşəkarlarla, regionlarla, ümumdövlət səviyyəsində, eyni ilə beynəlxalq səviyyədə.

- Göstərilən xidmət bütün əhaliyə fiziki cəhətdən mümkün olmalıdır. Onun üçün kitabxana binaları əlverişli yerdə yerləşdirilməlidir ki,

mütaliə və məşğuliyyət üçün yaxşı şərait, həmçinin uyğun texniki təchizat və bütün istifadəçilər üçün rahat saat vaxtı olsun. Bu eyni ilə ona bərabərdir ki, kim kitabxanaya gələ bilmirsə onların hamısına onun divarlarından kənarında xidmət nəzərdə tutulur.

- Kitabxana xidmətində kənd yerlərindəki və şəhər əhalisinin tələbatındakı müxtəlif iyn nəzərə alınması vacibdir.

- Kitabxanaçılar, tələbatçılar və resurslar arasında fəal vasitəçi kim çıxış edir. Lazımı xidmət səviyyəsinin mütləq şərti kitabxanaçılardan peşə hazırlığı və fasiləsiz təhsili hesab edilir.

- Tələbatçılara mövcud resurslardan tam şəkildə istifadəyə köməklik üçün, kitabxanadan kənar xidmət və tələbatçıların öyrədilməsi proqramının təşkili zəruridir.

Manifestin reallaşdırılması

Mərkəzdə və yerlərdə qərar qəbul edən şəxslərə, bütün kitabxana cəmiyyətlərinə hazırki Manifestdə ifadə edilmiş prinsiplərin həyata keçirilməsi təkidlə tövsiyə edilir.

(Manifest Kitabxanaçılıq Assosiasiyasının və İdarələrin Beynəlxalq Federasiyası - IFLA ilə birlikdə tərtib edilmişdir)

QISA ARAYIŞ

Dünyanın ən böyük beynəlxalq birliklərindən biri olan YUNESKO 1946-cı ildə BMT-nin nəzdində yaradılmışdır və onun mənzil-qərargahı Parisdə yerləşir.

YUNESKO-nun başlıca məqsədi təhsil, elm və mədəniyyət sahəsində beynəlxalq əlaqələrin inkişafına, mədəniyyətin və elmi-texniki informasiyanın yayılmasına, milli mədəniyyətlərin müdafiəsinə və s. köməklik göstərərəkdir. YUNESKO üçün müəyyən edilmiş global kursda ədalət, qanunçuluğu və insan hüquqlarına hörməti təmin etmək naminə xalqların geniş əməkdaşlığının inkişafı zəminində insanların şüurunda sülh ideyasını, ümumbəşəri dəyərləri möhkəmləndirməkdir. YUNESKO bunlarla yanaşı incəsənət, ədəbiyyat, məktəb, arxiv, muzey, kitabxana işi, bibliografiya, nəşriyyat, kitab yayımı işləri ilə də yaxından məşğuldur. Bu hökumətlərarası beynəlxalq təşkilatın əsas icraedici orqanları iki ildə bir dəfə çağırılan Baş Konfrans, İcraiyyə

Şurası və Katiblikdir. Sessiyalarda BMT üçün elm, təhsil, mədəniyyət məsələləri üzrə yekun sənədləri hazırlanır, yeni üzvlər qəbul edilir, İcraedici şura seçilir ki, onun təqdimatı əsasında Baş direktor təyin edilir; İcraedici şura qəbul edilmiş qərarların yerinə yetirilməsini təmin edir, Baş konfransa yeni üzvlər haqqında tövsiyələrini, baş direktorun YUNESKO-nun fəaliyyəti haqqında məruzələrini təqdim edir; Baş konfransın iş gündəliyini formalaşdırır. İcraiyyə Şurasına bir neçə departamentdən ibarət olan katiblik daxildir. Katiblikdə 1000 nəfərdən artıq əməkdaş çalışır.

Hazırda 186 ölkə BMT-nin bu iri ixtisaslaşdırılmış təşkilatının üzvüdür. O, kümlədən Azərbaycan Respublikası 1992-ci ilin iyunun 3-dən YUNESKO-nun tam hüquqlu üzvüdür.

1947-ci ildən kitabxanalar üçün YUNESKO-nun bülleteni çıxır (ildə altı nömrə). Əvvəlcə bu bülleten ingilis, fransız dillərində, 1953-cü ildən ispan, 1957-ci ildən rus və 1970-ci ildən isə ərəb dilində çıxır. Təşkilat kitabxana işi üzrə monoqrafik seriyalar da nəşr edir.

Beynəlxalq kitabxanaçılıq-biblioqrafiya təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqələri müharibədən sonrakı dövrün ən xarakterik əlamətləri olmuşdur. Belə ki, 1947-ci ildə YUNESKO ilə İFLA arasında bir-birini tanımaları haqqında qarşılıqlı razılaşma imzalamışlar. Beynəlxalq kitabxanaçılıq həyatında tərəflər hər birinin vacib rolunu təsdiq etmişlər. İFLA, bütövlükdə bir çox ölkələrdə kitabxana işinin yenidən qurulmasına və inkişafına yönəldilmiş YUNESKO-nun çoxplanlı proqramları üzrə işlərin və tapşırıqların həyata keçirilməsinə başlamış və bu işlər sonrakı illərdə də uğurla davam etdirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, YUNESKO-nun kitabxana işi üzrə ilk lahiyəsi və proqramı üzv-dövlətlərə köməkliyi, ilk növbədə Avropa ölkələrində müharibə zamanı məhv edilmiş kitabxanaların bərpasına aid olmuşdur.

Müharibədən sonrakı dövrdə ümumi kitabxanaların vəzifələri, fəaliyyət miqyası ümumi kitabxanalar haqqında YUNESKO-nun 1949-cu ildə qəbul etdiyi ilk Manifestdə müəyyən edilmişdir.

Lakin ilk Manifestin qəbulundan keçən 45 ildə dünya miqyasında baş verən köklü ictimai, siyasi dəyişikliklər, elmi-texniki təqəqqi, milli mədəniyyətlərin inkişafı və yaxınlaşması cəmiyyətin sosial tərəqqisi və bu prosesdə kitabxanaların mühüm rol oynaması və s. obyektiv amillər bəşəriyyətin gələcək inkişafında ümumi kitabxanaların yerinin və vəzifələrinin müasir tələblər baxımından müəyyənləşdirilməsi məsələlərini ön plana çəkmişdir.

Ona görə də dünyanın ən iri beynəlxalq peşəkar birliyi olan İFLA 1994-cü ildə özünü Baş Konfransında (50-cü konfrans) Ümumi kitabxanalar haqqında Manifesti tam yeni redaksiyada təsdiq etmiş və həmin ilin oktyabrında YUNESKO-nun Şurasında təsdiq edilərək geniş ictimaiyyətə çatdırılmışdır.

Azərbaycan dilində ilk dəfə təqdim olunan bu manifest Rusiya Federasiyasının Mədəniyyət Nazirliyi və Rusiya Milli Kitabxanası tərəfindən hazırlanan 2001-ci ildə Moskvada «Либрия» nəriyyatı tərəfindən nəşr edilən «Информационно-библиотечная сфера: Международные акты и рекомендации» adlı normativlər və tövsiyələr məlumat materialları məcmuəsindən tərcümə edilmişdir.

Azərbaycan cəmiyyətinin və kitabxana ictimaiyyətinin bu tipli beynəlxalq normativ aktlara, tövsiyə və bəyannamələrə ehtiyacını və tələbatlarını nəzərə alaraq gələcəkdə bu istiqamətdə işini davam etdirilməsi nəzərdə tutulur.

Zöhrab Baxşəliyev
tarix elmləri namizədi,
dosent